

EDE:n työ vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen edistäjänä

21.3.2025

Euroopan unioni on sitoutunut YK:n vammaisten oikeuksien yleissopimukseen

Euroopan komissio on sitoutunut noudattamaan Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimusta vammaisten henkilöiden oikeuksista 27/2016 (Vammaissopimus). Vammaissopimuksen tavoitteena on varmistaa, että vammaiset henkilöt voivat nauttia kaikista ihmisoikeuksista ja perusvapauksista täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti. Sopimus pyrkii edistämään ja suojelemaan näitä oikeuksia ja vapauksia sekä edistämään vammaisten henkilöiden ihmisarvon kunnioittamista. Maaliskuussa 2021 Euroopan komissio hyväksyi Strategian vammaisten henkilöiden oikeuksista 2021–2030 (European Commission 2021). Strategia perustuu edellisen strategiakauden 2010–2020 työlle (European Commission 2010). Euroopan unionin jäsenmaat ovat sitoutuneet noudattamaan komission strategiatyötä.

Euroopan unionin vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaaminen kuuluu Oikeusasioiden ja perusoikeuksien alle. Euroopan komissio seuraa vammaissopimuksen oikeuksien toteumista eri tavoin. Jokaisen sopimukseen sitoutuneen jäsenvaltion tulee raportoida säännöllisesti vammaissopimuksen kansallista toimeenpanoa sekä vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Euroopan komissio on perustanut jäsenmaiden kansallisen tason seurannan tueksi riippumattoman tieteellisen asiantuntijatyöryhmän seuraamaan ja laatimaan sekä kansallisen että unionin tasoisia suosituksia toiminnan kehittämiselle. European Disability Expertise (EDE) ja sitä edeltäneen European Network of Academic Experts in the field of Disability (ANED) tehtävänä on ollut

arvioida ja raportoida muun muassa vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallistumista ja osallisuutta. (ANED, i.a.; European Commission, i.a.) Tässä artikkelissa tarkastellaan vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen arviointia ja seurantaa Euroopan unionissa.

Yleissopimukseen sisältyy velvoite seurata oikeuksien toteutumista

YK:n yleiskokous hyväksyi vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (CRPD) ja sen valinnaisen pöytäkirjan täysistunnossaan 13. joulukuuta 2006 (Suomen YK-liitto, 2015). Sopimuksen allekirjoituskierros alkoi maaliskuussa 2007, ja se tuli kansainvälisesti voimaan 3. toukokuuta 2008, kun 20 jäsenvaltiota oli saattanut päätökseen sopimuksen kansalliset ratifiointitoimet. Suomi oli ensimmäisten valtioiden joukossa allekirjoittamassa yleissopimusta sekä sen valinnaista pöytäkirjaa jo maaliskuussa 2007. Eduskunta hyväksyi yleissopimuksen ratifiointia koskevan hallituksen esityksen 3. maaliskuuta 2015. Ennen ratifiointia eduskunta edellytti, että sopimuksen 14. artiklan vaatimukset täyttyvät kansallisessa lainsäädännössä. Artikla 14 käsittelee vammaisten henkilöiden oikeutta yhdenvertaiseen vapauteen ja turvallisuuteen, ja se kieltää laittoman tai mielivaltaisen vapaudenriiston. Tämä edellytti uudistuksia itsemääräämisoikeuteen liittyen. Sopimus astui voimaan kesällä 2016.

Yleissopimus edellyttää itsenäistä ja riippumatonta rakennetta, joka edistää, suojelee ja seuraa yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Suomessa tästä tehtävästä vastaavat eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta, jotka yhdessä muodostavat kansallisen ihmisoikeusinstituution (Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta, i. a.). Yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvotaan kansainvälisesti toimittamalla määräajoin raportteja sopimuspuolten vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle. Tätä valvontaa täydentää valinnainen pöytäkirja, jonka kautta yksittäiset henkilöt tai ryhmät voivat tehdä valituksen komitealle, jos he kokevat, että YK:n yleissopimuksella heidän tunnustettuja oikeuksiaan on loukattu. Valinnaisessa pöytäkirjassa määrätään myös komitean aloitteesta tapahtuvasta vakavien ja järjestelmällisten loukkausten tutkintamenettelystä.

EDE:n rooli riippumattomana tieteellisenä seurantaryhmänä

Euroopan komissio kutsui koolle Academic Network of European Disability Experts (ANED) -verkoston joulukuussa 2007 (ANED, i. a.). ANED:in päätehtävänä oli analysoida jäsenvaltioiden vammaisia henkilöitä koskevia tilastoja ja politiikkaohjelmia sekä arvioida yleissopimuksen toteutumista kansallisella tasolla. Verkosto tuki komission vammaisyksikön toimintaa. Vuodesta 2020 lähtien ANED:in tehtäviä on jatkanut European Disability Expertise (EDE). EDE:n toiminta rahoitetaan Euroopan unionin Perusoikeudet, tasa-arvo ja kansalaisuus -ohjelmasta (Rights, Equality and Citizenship Programme).

EDE:n tehtävä on kerätä, analysoida ja tuottaa riippumatonta tieteellistä tietoa jäsenvaltioiden kansallisista vammaispolitiikoista sekä vammaisia henkilöitä koskevasta lainsäädännöstä (Human European Consultancy,

i.a.). Ensisijainen tavoite on täyttää YK:n vammaissopimuksen (CRPD) mukaiset lakisääteiset raportointivelvoitteet. Lisäksi tavoitteena on lisätä tietoisuutta vammaiskysymyksistä, auttaa tulevien vammaispolitiikkojen kehittämisessä ja vammaisnäkökulmien huomioimisessa uusissa aloitteissa sekä edistävät tietoon perustuvia keskusteluja vammaisjärjestöjen ja jäsenvaltioiden kanssa. EDE:n toiminnassa on mukana 30 maata, mukaan lukien kaikki 27 EU:n jäsenvaltiota sekä Islannin, Liechtensteinin ja Norjan (Human European Consultancy, i.a.). EDE:n työtä johtaa Human European Consultancy Alankomaista. EDE:n tutkimusten laatua tukevat eri asiantuntijat ja sidosryhmät, kuten European Disability Forum (EDF) ja AGE Platform Europe.

Euroopan komissio tilaa EDE:ltä ennalta laaditun sopimuksen mukaisesti vuosittaiset maakohtaiset raportit. EDE:n työtä valvoo Euroopan komission Työllisyys-, sosiaali- ja osallisuusasioiden pääosasto (Directorate-General for Employment, Social Affairs & Inclusion) (European Commission, i.a.-b). Euroopan komission Jokaisessa oallistuvassa jäsenvaltiossa on yhdestä kolmeen kansallista asiantuntijaa, jotka vastaavat sopimuksenaikaisista maakohtaisista raporteista. Vuosittain jokaisesta maasta kirjoitetaan perusraportti, jossa tarkastellaan muun muassa seuraavia teemoja vammaisten henkilöiden oikeuksien osalta. Vuosittaiset maakohtaiset raportit perustuvat seuraaviin aineistoihin EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions) (Eurostat, i.a.-c), LFS (Labour Force Survey) (Eurostat, i.a.-b), ja EHIS (European Health Interview Survey) (Eurostat, i.a.-a), sekä maakohtaisiin aineistoihin. Kansalliset asiantuntijat hyödyntävät EU-tasoisten tilastojen lisäksi kansallisia raportteja, tilastoja, tutkimuksia sekä muita aineistoja maakohtaisten raporttien kirjoittamisessa. Perusraporttien lisäksi tarkasteluun otetaan vuosittain yhdestä kahteen erilaisia teemoja, sosiaaliturva, työllisyys tai asuminen. Nämä teemat vaihtelevat Euroopan unionin kulloistenkin poliittisten painotusten mukaisesti. EDE vastaa myös jäsenvaltioiden DOTCOM-tiedostojen päivittämisestä (European Commission, i.a.-a). Tämä tapahtuu joka toinen vuosi.

Raportit, erilaiset aineistot sekä DOTCOM ovat kaikkien vammaisten henkilöiden oikeuksista ja asemasta kiinnostuneiden henkilöiden käytössä. Ne löytyvät Euroopan komission ylläpitämältä nettisivulta European Disability Expertise .

Katja Valkama
HTT, YTM, yliopettaja
SEAMK

Valkama toimii EDE:n Suomen asiantuntijana yhdessä Helsingin yliopiston vammaistutkimuksen professori Hisayo Katsuin kanssa.

Lähteet

ANED (i.a.). The Academic Network of European Disability Experts (ANED). https://www.disability-europe.net/

European Commission (i.a.-a). DOTCOM, the disability online tool. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/european-disability-expertise/dotcom-disability-online-tool_en

European Commission (i.a.-b). About [EDE].

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/european-disability-expertise/about_en?prefLang=fi

European Commission (2010). European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2010%3A0636%3AFIN%3Aen%3APDF

European Commission (2021). *Union of equality – Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Publications Office. https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633

Eurostat (i.a.-a). European health interview survey. https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-health-interview-survey

Eurostat (i.a.-b). EU labour force survey https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-labour-force-survey

Eurostat (i.a.-c). EU statistics on income and living conditions. https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions

Human European Consultancy (i.a.). European Disability Expertise (EDE). https://www.humanconsultancy.com/projects/european-disability-expertise-ede

Suomen YK-liitto (2015). *YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ja sopimuksen valinnainen pöytäkirja.* Suomen YK-liitto. https://www.ykliitto.fi/sites/www.ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf